

Landbrugets Gældskrise.

Af Knud Korst.

Landbrugets Finansiering.

Det danske Landbrugs lette Adgang til Finansiering — eller om man vil: Gældsstiftelse — har paa den ene Side været betragtet som et yderst vigtigt Hjælpemiddel til Erhvervets Udvikling gennem Tiden.

Det er blevet sagt, at uden denne Kreditgivning vilde det moderne, stærkt intensive og industrialiserede Landbrug ikke have været muligt, fordi der dertil kræves meget store Kapitaler til Bygninger, Besætninger, Redskaber og Forraad, som Bønderne selv gennemgaaende ikke havde været i Stand til at fremskaffe af Bedriftens Udbytte; Krediten har da muliggjort en Forcing af Erhvervets tekniske Udvikling. Derigennem har det ogsaa været muligt for dygtige, energiske Folk uden større egen Kapital at faa Adgang til Landbrug, der passede til deres Evner.

Især har man prist sig lykkelig ved den **Finansieringsform**, man her i Landet i første Række kom ind paa, nemlig Kreditforeningsformen. I Stedet for, at den enkelte Bonde skulde gaa til en Bank eller Aagerkarl for at faa Laan, kunde han indmelde sig i en Kreditforening, d. v. s. en Andelsforening af laantagende Ejendomsbesiddere, hvorigennem det ønskede Laan kunde faas paa sædvanlig meget lempelige Vilkaar. Naar man véd, at Bondebruget overalt i Verden stagnerer, hvor det ud-suges gennem Aagerrenter, idet Bønderne derved berøves Midler til Forbedringer og Udvidelser, saa maa man ogsaa erkende Betydningen af det danske Landbrugs ejendommelige Finansieringssystem.

Ejendommeligt er det, forsaavidt som noget tilsvarende næppe findes i andre Lande, tiltrods for de Forsøg, der er gjort paa at indføre det andet Steds.

Men paa den anden Side har det danske Landbrugs lette Adgang til Gældsstiftelse givet Anledning til store Bekymringer. Først og fremmest fordi let Adgang til høj Prioritering utvivlsomt medfører et forholdsmæssigt højt Prisniveau for Ejendommene; naar en Mand kun skal præstere en ringe Udbetaling for at faa en Gaard i sin Besiddelse, vil Efterspørgslen efter Ejendomme jo være større, end hvis hele Købesummen eller blot en væsentlig Del deraf skal præsteres kontant. Som Følge deraf har Landbrugsejendomme her i Landet sædvanlig kunnet holdes i en saa høj Pris, at enhver teknisk eller konjunktuel Forbedring har kunnet »kapitaliseres« af Ejerne, d. v. s. givet sig et tilsvarende Udslag i Ejendommenes Pris; og det vil igen sige, at naar Ejendommen blev solgt, kunde og skulde den bære et saa meget større Laan. Men deraf følger, at den næste Ejer af Bruget maa svare til en Gældsbyrde, der ligger paa Grænsen af Brugets Ydeevne, saaledes at han er haabløst stillet, naar Landbrugs-konjunkturerne gaar blot noget tilbage.

Thi Landbrugets Gæld — og det gælder ikke mindst Kreditforeningslaanene — skal forrentes og afdrages med **faste** halvaarlige Ydelser (Juni og December Terminer), uanset hvorledes Erhvervets Konjunkturer stiller sig.

De Bekymringer, man allerede før Krigen nærede med Hensyn til Landbrugsgældens stærke Vækst, afsatte sig ikke noget dybere Spor, hverken i den almindelige Opfattelse af Situationen eller i Lovgivningen. Simpelthen fordi Landbruget var inde i en Konjunkturopgang, der havde varet fra Midten af 1890'erne og syntes at skulle vare bestandig.

Konjunkturopgangen fortsattes paa en voldsom Maade i Krigs- og Efterkrigsaaarene. I 1921 kom det første Tilbageslag, der dog temmelig hurtigt blev overvundet. I Tiden derefter udvidedes Landbrugets Produktion og Export uhyre stærkt. Med Kronens Tilbageføring til Pari j 1924—26 fulgte et betydeligt Prisfald (i Kroner) for danske Landbrugsvarer, hvorved mange Landmænd med nystiftet Gæld rantes føleligt; men da Udgifterne ogsaa gik ned og Produktionen fortsat kunde udvides stærkt, overvandt dette snart for de fleste. Igen fulgte nogle gode Aar, indtil den store Verdenskrise brød ind over dansk Landbrug i 1930—31.

Det er da ganske klart, at da Landbrugskonjunkturerne slog saa voldsomt tilbage, som. Tilfældet blev, saa maatte de faste Gældsforpligtelser komme til at hvile meget tungt paa Landbrugsbedrifterne. Ved at indskrænke sig og anstrænge sig kan Landbrugerne i en kritisk Tid spare mange Udgifter; men de faste Gældsforpligtelser kan de ikke unddrage sig. Derfor er

Gælden blevet et saa afgørende Problem under Landbrugskrisen.

Gældens Vækst.

Landbrugsgælden har — ikke mindst i de sidste Aaringer — antaget ganske anderledes Dimensioner end i Aarene før Krigen. Og da nu Erhvervet befinder sig i en Lavkonjunktur, som man skal meget langt tilbage i Tiden for at finde Mage til, er det givet, at Spørgsmaalet om Landbrugets finansielle Forhold i Dag er af største Alvor, ikke blot for Erhvervet og dets Udøvere, men ogsaa for de store Kreditorinteresser det berører, ja i Kraft af begge disse Parters centrale Stilling til syvende og sidst for hele vort Samfundsliv.

Ifølge Prioritetsopgørelsen 1909 udgjorde Landbrugsejendommenes Pantegæld tilsammen godt 1 400 Mill. Kr.

Indtil 1926 blev der ikke foretaget en tilsvarende Opgørelse. Men paa Grundlag af den aarlige Statistik over Gældsbyrden paa **solgte** Landbrugsejendomme kunde man dog i store Træk danne sig et Skøn over, i hvilket Tempo Gælden forøgedes; thi at den næsten uden Ophør forøgedes i det nævnte Tidsrum kan næppe omtvistes.

Ifølge de nævnte Oplysninger maatte det antages, at Pantegælden umiddelbart før Krigen udgjorde omkring 1 700 Mill. Kr. Under Krigen og umiddelbart efter denne steg Tallet meget stærkt, saaledes at det omkring 1921 — 22—23 maa antages at have udgjort ca. 2700 Mill. Kr. (uden de sønderjyske Landsdele). I de derefter følgende Aar maa der antagelig være indtraadt en vis Stagnation med Hensyn til Gældsstiftelsen. Ved Prioritetsopgørelsen i 1926 konstateredes det i hvert Fald, at Pantegælden for samtlige Landbrugsejendomme androg 2783 Mill. Kr., hvortil kom 250 Mill. Kr. i de sønderjyske Landsdele, i alt altsaa **3033 Mill. Kr.** Senere Oplysninger om den samlede Behæftelse foreligger endnu ikke, idet Tallene fra Prioritetstællingen i Januar 1932 paa nærværende Tidspunkt ikke er bearbejdet.

Men paa Grundlag af visse foreliggende Oplysninger kan man dog regne sig til, at Gældsbyrden i Aarene efter 1926 maa have været meget stærkt stigende.

Dette fremgaar for det første af Statistiken over Kredit- og Hypotekforeningernes

Nettotilgang af Laan i Ejendomme i Landdistrikterne; af denne Nettotilgang har man skønnet, at 70 pCt. faldt paa Landbrugsejendomme. Man faar da følgende Opstilling over de nævnte Foreningers Nettotilgang af Laan:

	I alt Mill. Kr.	Heraf i Landdistrikterne Mill. Kr.	Heraf Landbrugsejendomme Mill. Kr.
1927	150	90	63
1928	230	138	97
1929	238	143	100
1930	320	192	135
1931	234	140	95
Tilsammen	1172	703	490

Lægger man disse 490 Mill. Kr. til de før nævnte 3033 Mill. Kr. for 1926, faar man altsaa, at Landbrugets Pantegæld ved Udgangen af 1931 skulde være oppe paa mindst 3500 Millioner. I Virkeligheden er den naturligvis steget mere, idet der ogsaa er ydet Laan i Ejendommene paa anden Vis (f. Ex. gennem Banker, Sparekasser, Staten, tidligere Ejere o. a. Privatpersoner o. s. v.).

Til Oplysning herom — samt til Oplysning om den »løse« Gæld, altsaa den, der ikke er pantesikret i Ejendommen, og om hvilken der i øvrigt ikke foreligger Oplysning — skal anføres følgende:

Paa Grundlag af Selvangivelserne til Skattevæsenet for Landbrugsejendomme i en Række

Kommuner Landet over ultimo 1930 opgjorde Det statistiske Departement saavel Prioritetsgældens som anden Gælds Omfang, sammenholdt med Panteværdien (Ejendomsskyldværdi plus Værdi af Besætning og Inventar, det vil sige den til Skattevæsenet angivne Værdi). Beregner man for hele Landet saavel Panteværdi som Gæld for Gaarde og Huse paa Grundlag af det saaledes foreliggende repræsentative Materiale, faar man følgende Tal:

	Pantevterdi		Pantegæld		Anden Gæld
	1926	1930	1926	1930	1930
	(faktisk)	(beregnet)	(faktisk)	(beregnet)	(beregnet)
	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
Gaarde	4686	4530	2248	2848	325
Huse	1415	1500	785	1100	170
I alt	6101	6030	3033	3948	495

Den for ultimo 1930 beregnede Panteværdi for Gaarde er lidt mindre end den i 1926 konstaterede, hvilket naturligt forklares ved Nedgang i Værdi af Besætning og Inventar; omvendt er den beregnede Værdi af Husene i 1930 noget større end den konstaterede Værdi i 1926, men ogsaa dette har sin naturlige Forklaring i, at der er oprettet en hel Del ny Brug, og at Besætningen formentlig er forøget en Del i Perioden, Men i begge Tilfælde afviger de beregnede Tal altsaa kun lidt fra, hvad man skulde vente. Man kan derefter formentlig gaa ud fra, at ogsaa de beregnede Tal for Gældens Omfang i 1930 ligger ret nær de virkelige.

Da der endvidere har fundet nogen Forøgelse af Gælden Sted i Løbet af 1931, kan man formentlig gaa ud fra, at Landbrugets samlede Gæld ved Udgangen af 1931 udgjorde:

	Mill. Kr.
Prioritetsgæld	4000
Anden Gæld	500
I alt	4500

Stigningen i Pantegælden i de 5 Aar 1926—1931 har altsaa udgjort henved 1 Milliard Kr. Selv om nu Ejendommens Værdistigning siden 1909 tages i Betragtning, saa maa den siden da stedfundne Gældsstiftelse karakteriseres som uforholdsmæssig stor.

I den af Landbokommissionen af 1911 afgivne I. Betænkning, Side 9, hedder det: » . . Den Størrelse, som Behæftelsesprocenten nu udgør, omtrent 40 pCt. af Panteværdien, kan ikke antages at være synderlig afvigende fra det, som har været det gennemsnitlige i over 100 Aar«.

Heri er der senere indtraadt en ikke ringe Forandring. I 1926 opgjordes nemlig Behæftelsesprocenten til 49,7 pCt. af Panteværdien (mod 42,8 pCt. i 1909).

Efter 1926 maa denne Procent imidlertid være steget ikke saa lidt. Ifølge det før nævnte af Det statistiske Departement bearbejdede repræsentative Materiale udgjorde Behæftelsesprocenten nemlig for Gaarde 62,8 pCt. af Panteværdien, for Landbrugshuse 75,5 pCt. (hvortil kom den »løse« Gæld, der udgjorde henholdsvis 7,2 pCt. og 11,4 pCt. i Forhold til Panteværdien). Men Billedet er i Virkeligheden endnu mørkere, idet den Panteværdi, der her regnedes med, jo for Tiden aldeles ikke er noget Udtryk for Rentabiliteten.

Gældsbyrden og Landbrugets Rentabilitet.

Det er givet, at den mægtige Gældsforøgelse, der har fundet Sted i de relativt gode Tider for Landbruget gennem en meget lang Periode (bortset fra enkelte daarlige Aar næsten fra I 890'erne til 1929—30), med de nuværende overordentlig daarlige Konjunkturer er en uhyre Byrde for Landbruget som Helhed. Hovedparten af Landbrugsgælden er jo fast i den Forstand, at der skal præsteres ganske bestemt aftalte Beløb i Rente og Afdrag uden Hensyn til Konjunkturerne. Til Belysning af, hvad disse Betalinger betyder for Landbrugets Økonomi skal

fremføres nogle Oplysninger.

Regner man, at den nævnte Gæld skal forrentes med gennemsnitlig $4\frac{1}{2}$ pCt. p. a., bliver den samlede årlige Renteydelse 200 Mill. Kr.; hvortil kommer Afdrag, som maaske gennemsnitlig kan sættes til mindst 2 pCt. p. a., hvilket giver årlig 100 Mill. Kr. Da Værdierne, hvortil Gælden skulde svare, er gaaet saa meget ned, kan disse Afdrag næppe betegnes som en egentlig Kapitalopsparing for Landbruget, men i det væsentlige kun som Afviklingssummer. Den årlige Ydelse, Landbruget skal præstere i Kraft af Gælden, kan altsaa anslaaes til omkring 300 Mill. Kr., uanset at Erhvervets Omsætning er gaaet meget ned.

En Maalestok for Landbrugserhvervets Omsætning har vi i Landbrugsexportens Værdi, idet det danske Landbrug — og derigennem hele den danske Nation — som bekendt i meget høj Grad er afhængig af Exporten til Udlandet; man faar gennem nedenstaaende Oplysninger om denne Værdi et Billede af, hvor svækket den Afsætning er, hvoraf Renter og Afdrag skal fremskaffes. Exportværdien for Landbrugsvarer udgjorde (i Mill. Kr.):

	1929/30 gnstl.	1932	1933	Forskel 1929/30 til 1933
LevendeDyr	74	23	19	÷55
Flæsk, Kød o.a Slagteriprodukter	531	410	471	÷60
Smør, Fløde, Mælk, Ost	492	319	304	÷188
Æg	83	78	79	÷4
Fedt m.fl. Spisevarer	25	26	25	-
Uformalet Korn	9	3	4	÷5
Frø til Udsæd	10	5	7	÷3
Uberedte Huder m.v	28	18	26	÷2
Tilsammen	1252	882	935	÷317

Trods nogen Bedring fra 1932 til 1933 — særlig for Flæskeeksportens Vedkommende — er Landbrugsexportens Værdi under Krisen faldet med rundt regnet 300 Mill. Kr. eller med 25 pCt. En Del af disse store Tab af Indtægter fra Udlandet har Landbruget — og derigennem Nationen som Helhed — indvundet ved billigere eller ved formindskede Køb i Udlandet, først og fremmest af Raa- og Hjælpestoffer til Landbrugsproduktionen, d. v. s. særlig af Korn, Foderstoffer og Gødningsstoffer. Importværdien af disse Varer androg følgende Beløb (Mill. Kr.) :

	1929/30 gnstl.	1932	1933	Forskel 1929/30 til 1933
Korn	155	162	123	÷32
Foderstoffer	139	70	72	÷67
Gødningsstoffer	64	35	38	÷ 26
Tilsammen	358	267	233	÷125

Men selv om der paa denne Konto er sparet betydelige Driftsudgifter, og selv om Landbrugerne ogsaa paa andre Import-Konti har sparet betydelige Beløb, saa er det klart, at Indtægtstabt alt i alt har været meget stort. Man maa iøvrigt lægge Mærke til, at en Del af Besparelserne, nemlig de, der angaar Gødningsforbruget, betyder, at Landbruget tærer paa sine produktionsmæssige Reserver, et Forhold, som nationaløkonomisk set er meget betænkeligt. Men hvorledes skal Landmændene klare deres store faste Forpligtelser uden ved at indskrænke deres Udgifter det mest mulige, naar Indtægterne gaar saa stærkt tilbage.

En Forøgelse af Indtægterne er meget vanskelig, for ikke at sige næsten umulig, at fremskaffe for et Erhverv, der i saa høj Grad lever af Salg til Udlandet, naar dette Udland lukker af for Salget eller Markedet paa anden Maade svigter. En vis Prishævning for Landbrugsvarer kan foretages og er ogsaa foretaget, f. Ex. direkte gennem Smør- og Kødordning, indirekte ved Fald i Kronens Kursværdi, d. v. s. Værdiforøgelse omregnet i Kroner af de Sterlingbeløb, som Landbruget faar ind ved sin Export; men dette kan kun gennemføres for den forholdsvis mindre Del af den Produktion, som Landbruget afsætter paa det danske Marked; f. Ex. aftager Hjemmemarkedet kun ca. 30 Mill. kg af en samlet Smørproduktion paa 170—180 Mill. kg. Men paa hvilke Omraader kan Landbruget da spare i Udgifter ud over de før nævnte Indkøb af Driftsmidler (Korn, Foderstoffer og Gødningsstoffer) ? I Aarene før Krisen stillede visse Hovedposter for Landbrugets Udgifter sig saaledes (beregnete Tal, i Mill. Kr.) :

Folkeløn	220
Ejendomsskatter	50
Personskatter	30
Vedligeholdelse, Forsikring m.m.	200
Renter paa Gæld	200
Afdrag paa Gæld	100
I alt	800

Personskatterne er senere gaaet ned som Følge af Indtægtsnedgangen, og Ejendomsskatterne er blevet lettet ved Lovgivningen.

Der kan ikke være Tvivl om, at Udgifterne til Folkeløn er blevet skaaret meget betydeligt ned, dels fordi Lønnen er blevet nedsat og dels fordi Folkeholdet er blevet indskrænket. Ogsaa Vedligeholdelsesudgifterne er sikkert bragt ned til et Minimum. Det er forstaaeligt, at Bønderne i en trang Tid søger at indskrænke sig det mest mulige; men nationaløkonomisk set er det yderst uheldigt, at der spares ikke blot paa Kunstgødning til Markerne, men ogsaa paa Arbejdskraft til Pasning af Bedriften, Vedligeholdelse af Bygninger og Materialer o. s. v., baade fordi Produktionsapparatet derved forfalder og fordi disse Indskrænkninger bevirker en meget betydelig Arbejdsløshed.

Det er beregnet, at Landbruget under Krisen har formindsket sit Folkehold med henved 40,000 Personer, Folk, som altsaa i disse Arbejdsløshedstider skal søge Beskæftigelse andet Sted, d. v. s. at de meget ofte bliver arbejdsløse. Hertil kommer, at Landhaandværkere, Smede o. s. v., som tidligere havde deres Hovedkunder blandt Landbrugerne, faar indskrænket deres Virksomhed meget stærkt, naar Reparationsarbejdet i Landbrugsbedrifterne hører op. Ogsaa den betydelige Indskrænkning i Landbrugernes Nettoindtægt, d. v. s. Nedgangen i deres personlige Købe-evne, medfører naturligvis stor Indskrænkning af Virksomheden i saadanne Erhverv, som har deres Afsætning blandt Bønderne. Ifølge Skattestatistiken udgjorde Antallet af selvstændige Landbrugere med en Aarsindtægt paa mindst 800 Kr. og det samlede Indtægtsbeløb for disse følgende:

	Antal	Indkomstbeløb Mill. Kr.
1930—31	172,500	446
1931—32	172,400	402
1932—33	149,400	259
1933—34	131,400	204

Dels fordi Krisen har været saa umaadelig haard for Landbrugerne og dels fordi Indtægtsnedgangen for disse har saa store, nationaløkonomisk set meget uheldige, Virkninger (Produktionsapparatets Forfald, Arbejdsløshed) — opstaar det Spørgsmaal, om det ikke var bedre for et Samfund som det danske, at Gældsudeløserne blev formindsket, saaledes at Forringelsen af Landbrugernes Betalingsevne derigennem kunde afbødes i nogen Grad. Ganske vist vilde en Formindskelse af Bøndernes Rentebetalinger medføre en tilsvarende Formindskelse af Kreditorernes Købeevne; men da disse Kreditorer i stor Udstrækning er

velstillede Folk eller formuende Institutioner (f. Ex. Forsikringsselskaber), bliver Spørgsmaalet det, om de ikke anvender en hel Del af de indvundne Renter til Opsparinger, som under de gældende Vilkaar hensættets uproduktivt; de voksende Summer af »ledige« Penge i Banker og andet Sted kunde tyde derpaa. Derimod er der en vis Sandsynlighed for, at en Bonde vilde anvende det, han kunde blive sparet for i Renter, til produktive og arbejdsforbrugende Udgifter i sin Virksomheds Interesse. I samme Udstrækning som dette er Tilfældet, vil en ændret Fordeling efter den nævnte Linie — altsaa en Formindskelse af Renten til Fordel for Debitor paa Kreditors Bekostning — forsaavidt betyde en Formindskelse af Arbejdsløsheden og dermed en Forøgelse af Produktionen i Samfundet som Helhed.

At Kreditforeningsrenter o. a. Renter i ikke ringe Udstrækning anvendes af Kreditorerne til at dække et Forbrug, er givet; f. Ex. gælder det om mange ældre Folk, at de Livet igennem har sparet nogle Penge op og anbragt disse i Obligationer, for at kunne leve af Renterne paa deres gamle Dage. Men de Grundlinjer, som Stats-styrelsen trækker op for de økonomiske Forhold i et Samfund, maa indrettes efter, hvad der er Hovedregel og ikke efter hvad der er det mere undtagelsesvis; og i dette Tilfælde er Forholdet utvivlsomt det, at en meget stor Del af de Renter, Bønderne maa betale, indvindes af formuende paa ovennævnte Maade. Og dette bør Lovgivningsmagten i hvert Fald i nogen Grad tage i Betragtning, baade af Hensyn til Bønderne selv og af Hensyn til den almindelige økonomiske Tilstand i Landet (Arbejdsløshed og Produktivitet).

Inden vi gaar over til nærmere at omtale Spørgsmaalet om Gældens Nedbringelse, skal anføres nogle Oplysninger om Landbrugsgældens Fordeling. Sagen er nemlig, at Gældsbyrden ikke fordeler sig jævnt over alle Landbrugsbedrifter; det er ganske vist meget faa Ejendomme, der er helt gældfri; de fleste har i Almindelighed en »Første-Prioritet«; men iøvrigt paahviler Gælden hovedsagelig en Del — omend en meget stor Del — af Landbrugsejendommene. Paa Grundlag af nogle Undersøgelser i Det statistiske Departement er der foretaget nogle Beregninger over den samlede Landbrugsgælds Fordeling efter »Gældsprocenten«, d. v. s. Gældens Størrelse i Forhold til Ejendommens Panteværdi; ifølge disse Beregninger stillede dette Forhold sig saaledes:

Beregninger over den samlede Landbrugsgælds Fordeling efter Gældsprocenten.

Gaarde:

Gæld i pCt. Af E+B+I (ult. 1930) pCt.	Antal Ejen- domme	Panteværdi Ult. 1930 Mill. Kr.	Gæld Ult. 1931 Mill. Kr.	Gæld Ult. 1930 og 1931 Mill. Kr.
0	2350	110	90	0
— 50	20971	1250	1000	380
50— 60	8044	440	350	240
60— 70	9400	460	370	300
70— 80	8767	410	330	310
80— 90		i 500	400	430
90—100	40856	440	350	410
100—		1 920	730	1100
I alt	90388	4530	3620	3170

Huse :

pCt.	Antal	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
0	3004	40	30	0
— 50	17688	225	180	70
50— 60	6341	75	60	40
60— 70	8454	110	90	70
70— 80	9010	125	100	90

80— 90		175	140	150
90—100	66745	200	160	180
100—		550	440	670
I alt	111242	1500	1200	1270

E betyder selve Ejendommens Skyldværdi, B Besætningens og I Inventarets Værdi.

Ifølge denne Beregning skulde altsaa ikke mindre end 40856 Gaarde og 66745 Huse have en Gæld paa mere end 80 pCt. af Panteværdien i 1930; i 1931 var Forholdet yderligere forværret, som det let ses af Tallene, idet Værdierne var sunket betydeligt. Ved Bedømmelsen af Gældens Tyngde maa iøvrigt tages i Betragtning, at Forrentningsevnen er gaaet mere tilbage end det fremgaar af de anførte officielle Ejendomsværdier, selv om disse forresten i Almindelighed anses for at være relativt lavt ansat.

Gældens Nedbringelse.

Det fremgaar formentlig tydeligt af det foran fremførte, at der er opstaaet et meget stort Misforhold mellem Landbrugets Forrentningsevne og de store faste Ydelser til Gældens Forrentning og Amortisation. Og naar dette Misforhold fortsætter i aarevis, hvorunder Debtors Reserver udtømmes, bliver Spørgsmaalet om Gældens Nedbringelse akut. Gælden maa da afpasses efter, hvad der kan ydes.

Sker det ikke paa anden Maade, sker det i Form af en Fallit eller en anden økonomisk Exekution af Debitor (Tvangsauktion, Udlæg som ufyldestgjort Panthaver el. lign.).

Under de forrige store Landbrugskriser, som er gaaet hen over dette Land i det sidste Aarhundrede, nemlig i 1820'erne og i 1880'erne, lod man simpelthen Udviklingen i saa Henseende gaa sin Gang; navnlig i 1880'erne var de rent liberale Anskuelser, hvorefter Statsmagten ikke skulde blande sig i det rent privatretlige Forhold mellem Kreditor og Debitor, fremherskende. De, der ikke kunde svare til deres Forpligtelser, hvad enten det nu var Renter eller Skatter, maatte gaa fallit og forlade Bedrifterne.

Denne enkle Fremgangsmaade støder an mod Nutidens mere sociale, samfundsmæssige Opfattelse af økonomiske Forhold. Man er klar over, at udygtige og forsømmelige Folk maa bort fra Bedrifterne; men man indser ikke det formaalstjenlige i, at i titusindvis af Landmænd tvinges bort fra Bedrifterne under den voldsomme Krise, der har ramt hele Verden, og hvis Aarsager ikke uden videre kan søges i den enkelte Mands personlige Udygtighed og Forsømmelighed. Naar Miseren er saa omfattende, er der ikke meget vundet — samfundsmæssigt set — ved at faa de paagældende bort fra Ejendommene; thi blandt disse vil der være en Mængde gode og dygtige Folk, som det er af samfundsmæssig Værdi at bevare for Landbrugserhvervet.

En anden Ting er, at den store Krise viser, hvor ustabil det økonomiske System er, der bygger paa fri Dispositioner af mange Millioner Bønder o. a. selvstændige Erhvervsdrivende Verden over, med Frihandel som Forudsætning. Det er jo muligt, at dette Forhold i Forbindelse med en teknisk Udvikling i Retning af Stordrift i det lange Løb vil medføre Nedlægning af en Mængde selvstændige Landbrug Verden over, ogsaa her i Landet. Men selv om dette skulde blive Udviklingens Enderesultat, taler meget for at søge saa mange som muligt bevaret ved Landbrugsbedrifterne her i Landet, naar dette kan ske ved samfundsmæssigt set fornuftige Midler; og blandt disse maa regnes Lettelse af Gældsbyrden.

Ogsaa under den nuværende Krise har der fundet talrige Tvangsauktioner Sted for Landbrugsejendomme; disse Auktioner androg i 1930: 324, i 1931: 1214, i 1932: 2029 og i 1933: 1332. Tallet kulminerede altsaa i 1932, Landbrugskrisens hidtil værste Aar; Nedgangen fra 1932 til 1933 skyldes dog ikke blot de noget bedre Konjunkturer (særlig Flækkeprisens Stigning), men ogsaa den omfattende Krisepolitik.

En hel Del af disse Tvangsauktioner medfører dog ikke, at den paagældende Landbruger og hans Familie bliver sat fra Bedriften, idet Bedriften i mange Tilfælde er tilslaaet Konen, en Søn eller en anden nær Slægtning.

Der foreligger ikke Oplysninger om, hvor meget Landbrugsgælden er blevet nedbragt gennem

disse Tvangsauktioner.

Statsmagten har under Krisens Forløb grebet ind med stadig kraftigere Forholdsregler til Formindskelse eller anden Lettelse af Gældstrykket. De vigtigste af disse Forholdsregler skal omtales kort i det følgende.

a. Akkord.

Ved Lov af 28. April 1931 bevilgede Staten 10 Mill. Kr. (senere forhøjet til 20 Mill.) til Udlaan til kriseramte Landmænd til Opnaaelse af frivillig Akkord med dem af deres Kreditorer, som kun havde en personlig Fordring paa Debitor eller hvis Pant havde Sikkerhed udenfor en vis Ejendomsværdi.

Da der kun var Tale om en frivillig Overenskomst mellem Debitor og hans Kreditor, kunde det jo ikke siges, at Staten havde grebet ind i et privatretligt Kontraktforhold; snarere kunde man sige, at Staten her gav et Tilbud om at yde Debitor et meget usikkert Laan (idet dette placeres efter 1. og 2., maaske ogsaa 3. og 4. Prioritet), hvormed han dog kunde yde sine Kreditorer en Del af deres Tilgodehavende — ganske vist mod at give ham Saldokvittering; Kreditor kunde saa selv afgøre om han vilde foretrække en sikker »Dividende« nu eller om han hellere vilde se Tiden an i Haabet om at faa sit hele Tilgodehavende eller — endelig — om han ved at erklære Debitor fallit kunde faa noget mere ud af sin Fordring.

Denne Akkordordning er benyttet i stor Udstrækning, mest naturligvis i de mere kriseramte Dele af Landet. F. Ex. var der i Sønderjylland i Efteraaret 1933 afsluttet ca. 1 400 Akkorder, hvorved der ved Hjælp af udbetalte Akkordlaan til Beløb 3,4 Mill. Kr. af en samlet Pantegæld paa 47 Mill. Kr. blev bortakkorderet 6 Mill. Kr. plus en »løs« (ikke pantesikret) Gæld paa 4,4 Mill. Kr. Ved disse Akkorder har Kreditorerne gennemgaaende faaet en Dividende paa kun ca. 1 8 pCt. af deres Tilgodehavender, altsaa et meget ringe Beløb. Men uden Akkordlaanet havde de maaske slet intet faaet. Iøvrigt er Dividenden i det øvrige Land en Del højere, i Almindelighed henved 30 pCt. af Tilgodehavendernes Beløb.

Den samlede Landbrugsgæld er vel ikke blevet nedbragt saa forfærdelig meget gennem disse Akkorder; men man maa huske paa, at de kun angaar et relativt ringe Antal Ejendomme med meget stor Gæld, og for disse betyder Gældsnedskæringen naturligvis forholdsvis mere.

Som samfundsøkonomisk Foranstaltning er en Akkordordning alene imidlertid af tvivlsom Værdi; den hindrer vel, at Debitor bliver sat fra Ejendommen lige i Øjeblikket; men da hans Gæld jo rager op over Skorstenen ogsaa efter Akkorden, idet Forrentningen af Akkordlaanet begynder med det samme, og da han mangler Driftsmidler (til Folkeløn, Kunstgødning, Redskaber etc.), er han alligevel sløjt kørende. Det er en Kendsgerning, at mange »Akkordgaarde« er i en miserabel Forfatning; og Resultatet er da ogsaa blevet, at mange Ejendomme nogen Tid efter Akkorden er gaaet til Tvangsauktion.

Akkordordningen maa ses paa Baggrund af den Opfattelse, som var almindelig i de første Kriseaar, at Krisen vilde blive af kortvarig Karakter. Denne Opfattelse har foreløbig ogsaa slaaet til for Flækkeproduktionens Vedkommende; men for Kvæg- og Mejeribruget, der udgør det egentlige Grundlag for dansk Landbrug, er Krisen blevet stadig mere ondartet.

Lovgivningsmagten har da følt sig foranlediget til at træffe yderligere Foranstaltninger til Lettelse af Landbrugets Gældstryk.

b. Moratorium (Indefrysning).

Loven om frivillig Akkord fik ved Lov af 13. Marts 1933 et meget betydningsfuldt Tillæg, idet der blev indføjet nogle Bestemmelser om, at hvis Kreditor ikke vilde gaa med til frivillig Akkord, skulde et Udvalg kunne give Moratorium for hans Tilgodehavender i 3 Aar; den paa-gældende Gæld blev »indefrosset«, som det populært siges, paa den Maade, at den hverken forrentes eller afdrages i det nævnte Tidsrum, medmindre Landbrugs-konjunkturerne bedrer sig efter en bestemt Skala. En saadan Bedring har iøvrigt fundet Sted, saaledes at fra Foraaret 1934 skal 20 pCt. af indefrosne Fordringer paany forrentes.

Men iøvrigt betegner de nævnte Bestemmelser et principielt meget betydningsfuldt Indgreb fra Statens Side i Kontraktforholdet mellem Debitor og Kreditor. Fra forskellig Side er det blevet sagt, at et saadant Indgreb er i Modstrid med Grundlovens § 84, der siger, at Ejendomsretten er ukrænkelig, og at ingen kan tilpligtes at afstaa sin Ejendom, uden hvor Almenvellet kræver

det, og da mod fuld Erstatning. Vore førende Jurister har imidlertid erklæret, at denne Bestemmelse i Grundloven ikke tager Sigte paa almene Indskrænkninger i Ejendomsretten, idet Staten da praktisk talt hverken kunde paalægge Skatter eller give Forskrifter m. H. t. Fabrikers Indretning etc. etc.

Indefrysningens Grundlovsstridighed kan man da se bort fra.

Derimod kan det maaske omtvistes, hvorvidt denne Foranstaltning er særlig hensigtsmæssig. Naar en Kreditor, der ikke vil gaa med paa en tilbudt Akkord, kan faa sin Fordring indef rosset, er Akkorden jo ikke mere helt frivillig; og Akkordordningerne bliver under disse Omstændigheder let opfattet som et vilkaarligt Diktat overfor Købmænd, Haandværkere, og hvem ellers der har Fordringer paa Landmændene. Formentlig er denne Opfattelse heller ikke helt uberettiget; der er i Pressen fremdraget talrige Eksempler paa Akkorder, der i høj Grad tyder derpaa. Naar imidlertid 20 pCt. af de indefrosne Fordringer skal forrentes, hvad der som nævnt er Tilfældet fra Foraaret 1934, vil Anledningen til fra Kreditors Side at føle sig brøstholden over en halvvejs paatvungen lav Dividende være stærkt afsvækket:.

Der foreligger ikke Oplysninger om, hvor store Gældsposter der er blevet indefrosset.

Akkord- og Moratorieordningen tager navnlig Sigte paa den saakaldte »ydre« Gæld, d. v. s. den Gæld, som overstiger de paagældende Ejendomsværdier, altsaa populært sagt rager op over Skorstenspiiben. Det skal her nævnes, at det kan diskuteres, hvad der forstaas ved Ejendomsværdier, idet det viser sig, at Landbrugsejendommenes Salgsværdi (Handelsværdi) i mange Tilfælde ligger over den Værdi, som Akkordudvalgene har ansat den til ved Akkord- eller Indefrysningsordning. Det siges endogsaa, at den paagældende Landmand i visse Tilfælde efter opnaaet Akkord med sine Kreditorer har solgt sin Ejendom til saa høj en Pris, at han har kunnet putte en Udbetalingssum i sin egen Lomme; naturligvis til Forargelse for de Kreditorer, der har givet ham Saldokvittering mod at faa en ringe Brøkdels af deres Tilgodehavende.

Saadant er selvfølgelig oplagt Svindel.

Samtidig med disse Ændringer for den »ydre« Gælds Vedkommende har Lovgivningsmagten truffet Foranstaltninger til Lettelse af den »indre« Gælds Tryk, dels ved Henstandsordninger, dels ved Foranstaltninger til Sænkning af Renten, særlig gennem Konvertering.

c. Henstand.

For den indre Gælds Vedkommende er der ved Lov dels aabnet Kreditinstitutterne Adgang til vidtstrakt Henstand med Terminsydelser uden Fortabelse af Panteret for disse (hvilket ellers er Tilfældet), dels givet særlige Udvalg Adgang til at paabyde Henstand for saadanne Ydelser. Det drejer sig jo her særlig om pantesikrede Laan, der er ydet gennem Kredit- og Hypotekforeninger, Sparekasser, Overformynderiet o. lign. Institutioner, som egentlig ikke ejer de paagældende Prioriteter selv, idet de har tilsvarende Forpligtelser overfor deres Kreditorer. Disse Institutioner havde vel i Tidens Løb oparbejdet betydelige Reserver; men i mange Tilfælde strakte disse ikke til, naar de vedblivende skulde yde Renter og udbetale udtrukne Obligationer, men selv maatte give Afkald paa flere Terminsydelser fra Landmændenes Side. Man har da fundet den Udvej at give Henstandsydelserne Forrå af en Tillægsobligation, der kunde belaanes gennem en for Tilfældet oprettet Krisefond. Paa denne Maade har man vel lettet det øjeblikkelige Gældstryk for Landmændene, men den samlede Gældsmasse er jo forøget med Renterestancerne. Det drejer sig i det store og hele om tre Terminers Ydelser, hvoraf en Del naturligvis er Afdrag, der helt er blevet udskudt.

Den senere Lov om Konvertering (se nedenfor) tilsigter iøvrigt at afskaffe de særlige Henstandsobligationer, idet Beløbene simpelthen lægges til de egentlige Laan.

Henstandsbestemmelserne har været overordentlig betydningsfulde, idet man i den allerværste Periode af Landbrugskrisen faktisk fuldstændig har undladt at »pumpe Købeevne« ud af Landbrugserhvervet.

d. Rentesænkning, Konvertering.

Da der var sikret fuldstændig Henstand med 3 Terminsydelser for den indre Gæld, var man i det store og hele klar over, at videre kunde man ikke komme ad den Vej; det gik ikke an at gøre Gældsmassen større og større i en Tid, hvor det efter alt at dømme gjaldt om at faa Gældssummerne reducerede, idet man maatte regne med et relativt lavt Prisniveau for Landbrugsvarer i den kommende Tid.

Spørgsmaalet om en Sænkning af Renten for Prioritetsgælden blev derved meget aktuelt. Et første — og meget ejendommeligt — Skridt i denne Retning blev taget ved Loven af 1. Maj 1933 om Rentesaenkning for Banker og Sparekasser. Det ejendommelige ved denne Lov var, at man gennem Paabud om Sænkning af Indlaansrenten for de paagældende Pengeanstalter tilsigtede en Sænkning af Udlaansrenten; naar en Bank eller Sparekasse tvangsmæssig nedsatte sin Rente af Indlaan, skulde den nemlig efter Loven anvende de derved sparede Udgifter til Nedsættelse af Renten for sine Debitorer. Loven fik derved Virkning ikke blot for Landmænd, der havde Gæld til Bank eller Sparekasse, men ogsaa for andre, f. Eks. i Byerne. Paa mange Steder har Loven dog faktisk medført en betydelig Rentesaenkning for Landmænd, idet Pengeinstituttet har ret frie Hænder til at disponere overfor sine Debitorer. I adskillige Tilfælde har Sparekasser kunnet nedsætte Renten for l. Prioritet i Landejendomme til adskilligt under 4 pCt., paa sine Steder vistnok helt ned i Nærheden af 3 pCt. Dette er muligt, fordi Sparekasserne foruden de direkte Udlaan har anbragt meget store Pengemidler i Obligationer; og for disse har man naturligvis ikke kunnet paabyde speciel Rentesaenkning, under Henvielse til, at Papirerne ejes af en Sparekasse (en Rentesaenkning for disse Papirer fremkommer dog gennem Konverteringen).

Loven har altsaa paa sine Steder medført en meget mærkbar Rentelettelse for den indre Gæld. Da denne Lettelse imidlertid kun kommer en Del af de gældtyngede Landmænd til gode, hvorved altsaa visse uheldige Uligheder opstaar, maatte det Spørgsmaal blive mere brændende, hvorledes en mere generel Rentelettelse kunde gennemføres. Fra forskellige Sider foresloges en tvangsmæssig Nedsættelse af Renten af Prioritetsgæld, eventuelt saaledes, at Renten blev variabel med Landbrugs-konjunkturerne; fra anden Side foresloges en Renteskattil Beskæring af Renteindtægt, med Refusion til kriseramte Laanere, altsaa særlig Debitorer indenfor Landbruget.

Omsider vedtoges Loven af 16. December 1933 om Konvertering. Ved Konvertering forstaar man sædvanlig, at Debitor stiller Kreditor Valget mellem at faa den skyldige Sum udbetalt eller at indgaa paa, at Laanet opretholdes, men med en lavere Rente; for Kreditforeningslaanets Vedkommende skulde dette altsaa gaa for sig paa den Maade, at Obligationer udløstes til Parikurs, medmindre Indehaverne af disse gik ind paa at lade dem paastemple, at de var gaaet ind paa Rentenedsættelse for Fremtiden. Saadanne Kreditforenings-Konverteringer fandt iøvrigt Sted ved Slutningen af Landbrugskrisen i 1880'erne.

Denne traditionelle Fremgangsmaade tilsigtede man imidlertid ikke at følge med den nævnte Lov af 1933; i hvert Fald ikke i første Omgang. Derimod tilsigtede man at udnytte den Situation, at Nationalbanken, Krisefonden samt Banker, Sparekasser, Forsikringsselskaber o. lign. hel- eller halvofficielle Institutioner havde opkøbt store Beholdninger af Kreditforeningsobligationer til en lav Kurs, og at de var villige til at lade disse Obligationer konvertere til en lavere Rente; i den Udstrækning, som dette sker, kan de egentlige Debitorer, Landmændene i første Linie, da faa nedsat den Rente, de skal svare til Kreditforeningen. Dette vil ganske vist medføre et mindre Kurstab for dem, men dette Beløb bliver af Kreditforeningerne ydet som et Tillægslaan, saa Landmændene skal ikke præstere nogen Indbetaling i Anledning af Konverteringen. Yderligere opnaar Landmændene den store øjeblikkelige Fordel, at de ydede Henstande (jfr. foran) omfattes af de ny, konverterede Laan, 3: Tilbagebetalingen vil strække sig over en meget længere Periode end oprindelig bestemt. Debitorer med »gamle« Laan, hvor Renterne er smaa, men Afdragene store, kan faa dette ændret saaledes, at Afdragsfristerne forlænges meget betydeligt.

Under disse Omstændigheder har man naturligvis ikke behovet at afvente Obligationernes Stigning til Parikurs for at gennemføre Konverteringer. Men da Krisefonden vedblivende opkøber Obligationer for at gennemføre Konverteringen, hæves Kursniveauet naturligvis stadig.

Hovedlinien er den, at alle 1. Prioriteter i Landbrugsejendomme med en Rentefod paa over 4 pCt. p. a. skal konverteres til 4 pCt.

Naar Obligationerne i en Kreditforeningsserie er steget til Pari, saa der altsaa ikke længere er nogen Fordel ved at opkøbe dem, vil man forsaavidt kunne opsig hele Serien paa en Gang til Udbetaling til Parikurs eller til Konvertering; men dette vil man selvfølgelig kun gøre, forsaavidt de ny Obligationer med den lavere Rente ikke giver et altfor stort Kurstab for

Debitor, thi saa er Fordelene ved Konvertering i høj Grad problematisk.

Mulighederne for at gennemføre Konverteringsplanen er forsaavidt tilstede, som der her i Landet er en vis Pengerigelighed, der kan stimuleres ved, at Seddelbanken (eller gennem den Krisefonden) kan opkøbe Obligationer og betale med nytrykte Sedler. De Obligationsejere, der faar Kontanter som Vederlag for deres Papirer, har imidlertid ingen Mulighed for at anbringe Pengene fordelagtigere andet Steds, da det danske Kapitalmarked er »lukket« paa Grund af den internationale Afspærrings- og Valutapolitik.

Nogen Fare for, at en saadan Stimulering af Penge-rigeligheden gennem Seddeludstedelse skal medføre mærkbar Prisstigning (egentlig »Inflation«), er næppe tilstede; Obligationsejerne vil næppe i større Stil gaa hen og anvende Pengene til forøget Vare omsætning. Og desuden — for en Mængde vigtige Varers Vedkommende — er man i Stand til at imødekomme en større Efterspørgsel, f. Eks. med Hensyn til Næringsmidler og Boliger.

e. Rentesænkningens Omfang.

Til Belysning af Rentesænkningens Omfang skal anføres følgende Oversigt over, hvorledes Landbrugets Pantegæld omtrent fordeler sig efter Kreditorer:

	Mill. Kr.
Kreditforeninger	2000
Hypotekforeninger	50
Sparekasser	800
Statshusmandslaan	200
Andre	900
I alt	3950

En Rentesænkning for hele denne Gældsmasse paa 1/3 pCt. p. a. vilde saaledes medføre en aarlig Lettelse for Landbruget paa 20 Mill. Kr., altsaa ikke noget overvældende stort Beløb. Men det er jo muligt, man kan faa Renten presset mere ned end med Va pCt. (mange Sparekasser er allerede kommet længere ned); og da Gældsbyrden hviler særlig tungt paa den ene Halvdel af Landbrugsejendommene, vil Lettelsen dog nok blive mærkbar for Landbrugerne og stimulere deres Købeevne til Fordel for den økonomiske Virksomhed i Landet. Rentelettelsen maa desuden ses som et Led i den omfattende Krisepolitik, der er ført for at lette Vilkaarene for Landbrugerne paa forskellig Maade, samt ses i Forbindelse med en delvis Konjunkturopgang (Flæsket) og Erhvervets egne Bestræbelser for at arbejde sig ud af Krisen (Omlægning af Produktionen, Optagelse af ny Produktioner, rationellere Drift med mindre Omkostninger pr. Vare-Enhed etc.).

En Lettelse af den tunge Gældsbyrde er vel af stor Betydning; men den betyder naturligvis ikke alt. Det er jo muligt, at den store Krise indebærer en meget stor Omlægning af de verdensøkonomiske Forhold af en saadan Art, at Landbrugserhvervet her i Landet varigt vil blive mærket deraf; jeg tænker her nærmest paa Mejeribrugets Udvikling Verden over, ikke mindst paa den sydlige Halvkugle. Det er muligt, at dette i det lange Løb f. Eks. vil gøre en mere udpræget Stordrift i denne Erhvervsgren til den eneste mulige Form ogsaa her i Landet. Og hvis dette skulde blive Tilfældet, hjælper en Lettelse i Gældsbyrden naturligvis ikke tilbunds. Saadant kan end ikke en Konvertering til 3 eller 2 pCt. afbøde. Dog derfor er saadant jo ikke overflødigt.

f. Rentelettelse for Statshusmandsbrug.

For saadanne Brug er der ved Lov af 25. Marts 1933 om Statshusmænds Rentebetaling aabnet Adgang til at faa Renterne af deres Statslaan gjort: variable efter Konjunkturerne, saaledes at de slipper billigere, naar Landbrugsvarernes Priser er lave, men til Gengæld maa betale noget mere under et højt Prisniveau. Og da Priserne paa Smør etc. under Krisen jo ligger lavt, har Loven betydet, at Statshusmændene har kunnet faa en øjeblikkelig Lettelse i deres Rentebyrde. Der er ca. 20,000 Statshusmaend Landet over med et samlet Statslaan paa ca.

200 Mill. Kr., altsaa gennemsnitlig 10,000 Kr. paa hvert Brug. Laanene paa disse Brug er i mange Tilfælde meget store i Forhold til Ejendomsværdierne, idet Brugene netop er oprettet for at give Folk med ringe Egenkapital Adgang til at blive selvstændige Landmænd. Men netop derfor betyder Rentesænkningen forholdsvis meget for disse Folk.

g. Lempelse for sønderjydske Landbrugere.

I Foraaret 1934 er der vedtaget en Lov, efter hvis Regler der vil kunne ydes sønderjydske Landmænd med stor Gæld en meget betydelig Lettelse med Hensyn til deres Forpligtelser. Sagen er nemlig den, at Staten er en meget stor Kreditor i de sønderjydske Landejendomme, et Forhold, som er opstaaet som Følge af Bestræbelserne for efter Genforeningen at bringe det sønderjydske Landbrug op paa samme intensive Niveau som Landbruget i det gamle Land. Uden principielt at gribe ind i Kontraktforholdet mellem Kreditor og Debitor kan Staten derfor lempe Gældsbyrden i Sønderjylland, idet den simpelthen kan frafalde sine Fordringer i større eller mindre Udstrækning. Det er det, der i første Linie er tilsigtet med den ovennævnte Lov, idet Staten tilbyder et Moratorium i flere Aar for alle de af deres Tilgodehavender, som har Pant ud over 85 pCt. af Ejendommens Panteværdi; for denne Del af Gælden skal der i det Tidsrum, Moratoriet gælder, ikke beregnes Rente, og der skal kun svares et moderat Afdrag. De Laan, der ved Statens Medvirken er ydet i sønderjydske Landbrugsejendomme, drejer sig i det væsentlige om følgende: Sønderjydske Hypoteklaanefond ca. 20 Mill. Kr., Laanekassen for Sønderjylland formentlig ca. 10 Mill. Kr., de saakaldte Realkreditlaan ca. 5 Mill. Kr., Akkordlaan ca. 5 Mill. Kr., ialt omkring 40 Mill. Kr. Motiveringen for, at Staten tilbyder at frafalde sine Fordringer i en saa vid Udstrækning, som der her er Tale om, er den, at de Kapitaler, der anbragtes for at hjælpe det sønderjydske Landbrug op efter Genforeningen, blev anbragt under et højt Prisniveau; og Opgaven — at faa Driften op paa samme Niveau som i det gamle Land — var faktisk langt fra gennemført, da Krisen brød ind. Hertil kom, at Jordfordelingen i Sønderjylland er meget uheldig, idet mange Landbrug har deres Jorder liggende spredt, ligesom Tilfældet var før Udskiftningen her i Landet. Forholdet er nemlig det, at de sønderjydske Landsdele ikke kom med ind under denne Udskiftning, som gennemførtes under Frederik den Sjettes Regering paa den store Landbokommissions Initiativ.

h. Afsluttende Bemærkninger.

Af andre Forholdsregler, der har haft Betydning for Lempelsen af Landbrugets Gældsbyrde, skal til Slut nævnes Rekonstruktionen af Jydske Landhypotek-Forening. Denne Forening kunde ikke svare til sine Forpligtelser overfor Obligationsejerne. Der skulde da udskrives Ekstrabeløb paa disse; men da Landmændene i Forvejen i stor Udstrækning ikke kunde svare til deres ordinære Forpligtelser, vilde det være haabløst at stille ny Krav, idet Resultatet da blot vilde blive en Række Fallitter, hvorved Obligationsejerne let kunde risikere at miste hele deres Tilgodehavende. Der blev da vedtaget en Lov til Hypotekforeningens Rekonstruktion, hvorved Obligationsejernes Fordringer reduceredes til et Niveau, som skulde svare til Debitorernes Ydeevne.

Iøvrigt maa man ikke underkende Betydningen af den Omstændighed, at i Landbruget — i hvert Fald i det noget større Landbrug — spiller »Familiepenge« en ikke ringe Rolle; og det maa antages, at hvor Kreditor er en nær Slægtning af Debitor (Søskende, Besvogrede, maa-ske Forældre paa »Aftægt« etc.), vil der blive gaaet saa lempeligt frem som muligt. Meget kunde desuden tyde paa, at der blandt mange Landmænd har været visse opsparede Reserver fra den lange Periode af gode Tider, der gik forud for Landbrugskrisen. Vidnesbyrd herom er f. Ex. Tilstanden i mange Landbosparekasser og -banker. En Omstændighed, som peger i samme Retning, er den, at Krisens Virkninger mærkes højst forskelligt i de forskellige Egne af Landet; paa Fyn hedder det saaledes, at »her er ingen Landbrugskrise«, vel nok noget overdrevent, men sagtens heller ikke helt uden Berettigelse. Efter at Sukkerordningen er gennemført, mærkes Krisens Tryk heller ikke saa stærkt paa Lolland-Falster. I det hele taget virker Krisen ikke saa trykkende paa Øerne som i Jylland, og da ganske særligt i Sønderjylland, Vest- og Nordjylland. Det er da ogsaa derfra de ny Bevægelser mod »Kapitalen«, mod »Rente-slaveriet« osv. udgaar.

Ogsaa i Jylland er der naturligvis mange Landmænd, som har konsolideret sig i de lange, gode

Tider. Men det maa dog huskes, at m. H. t. Gældsforpligtelserne er der en ikke ringe Sammenkædning mellem de konsoliderede og de insolvente Landmænd, dels derved at de der har Kreditforeningslaan hefter solidarisk for alle Forpligtelserne overfor Obligationsejerne indenfor samme Laane-Serie, dels derved at indbyrdes Kaution mellem Landmændene er meget udbredt. Medens det solidariske Ansvar hidtil næppe har haft større Virkninger, har Kautionsforholdet medført, at insolvente Landmænd har trukket mange Folk, der ellers kunde have klaret sig, med i Falliten.

Alt i alt maa det siges, at en Lempelse af Gældstrykket er nødvendig og ønskelig — ikke mindst af Hensyn til Samfundets hele økonomiske Funktion, og da særlig til Beskæftigelsen, selv om dette næppe er tilstrækkeligt til at bære Hovederhvervet ud af Krisen. Om Erhvervet i det lange Løb skal kunne skaffe en forholdsvis høj Levefod for et lige saa stort Antal Mennesker som før Krisen, vil afhænge af Drifts- og Afsætningsmuligheder for Produktionen. I stor Udstrækning vil man kunne fremskaffe større Afsætningsmuligheder for Landbrugsvarer paa Hjemmemarkedet til Erstatning for de tabte udenlandske Markeder (f. Ex. for Korn, Foderstoffer, Fedtstoffer, Frugt og Grønsager, maaske Skovbrugsprodukter etc.) ; men dog kun til en vis Grænse.

Man maa ikke lukke Øjnene for den Mulighed, at det, der foregaar under Krisen, for en stor Del er en dybtgaaende Omlægning af Verdensøkonomien, ikke mindst indenfor den agrariske Del af denne, og at Danmarks Økonomi ikke kan blive uberørt af dette. Det er saaledes muligt, at dansk Landbrug trods alt i det lange Løb ikke kan beskæftige saa mange Mennesker som før i Tiden; det er i hvert Fald en Kendsgerning, at Arbejdsstaben i Landbruget under Krisen er blevet formindsket med ca. 40,000 Mand, tiltrods for at Befolkningen samtidig er vokset betydeligt i Antal. Endvidere er Forholdet efter alt at dømme det, at Eksistensgrundlaget er svækket for Titusinder af alt for smaa Brug. Maaske maa alt dette og flere andre Træk tolkes som Tegn paa, at rationel Stordrift i Forbindelse med relativ Affolkning nu omsider er ved at holde sit Indtog i dansk Landbrug, saaledes som det forlængst er sket i Industri og Trafik. En saadan Udvikling kan en mærkbar Lettelse af Gældsbyrden forhale, men ikke hindre. Dog da det jo ikke er helt sikkert, at en Udvikling i den nævnte Retning kommer i fuld Udstrækning i denne Omgang (at den kommer engang er hævet over enhver Tvivl), og da Gælden under alle Omstændigheder maa nedbringes — saa synes det baade menneskeligt og samfundsøkonomisk at være rigtig Politik: at formindske Gældsbyrden paa hurtigste og lempeligste Maade.

Forholdsregler mod Overprioritering i Fremtiden.

I Øjeblikket er den alt overskyggende Opgave utvivlsomt den, at søge afviklet paa lempeligste Maade den nuværende Gæld. Alligevel synes det at være af største Betydning allerede nu nærmere at undersøge det Spørgsmaal, om det vil være muligt i Fremtiden at undgaa en Gentagelse af den store Gældsforøgelse, som nu er blevet saa skæbnesvanger for Landbruget. Ogsaa fordi den Opfattelse man danner sig af, hvad der bør gøres med Hensyn til Landbrugets finansielle Forhold paa længere Sigt, ganske naturligt influerer paa Ens Opfattelse af, hvad der bør iværksættes for at komme gennem den nuværende Misere.

Tænker man sig det f. Eks. muligt i Fremtiden at gennemføre visse Klausuler med Hensyn til Landbrugets Gældsstiftelse, ud fra Ønsket om at sikre en mere harmonisk Udvikling i dette for vor nationale Økonomi saa betydningsfulde Erhverv, da kunde man maaske gaa med til, at Staten i overordentlig stor Udstrækning medvirkede til den nuværende Gælds Afvikling. Men ser man ikke Muligheden af det første, synes der at mangle et afgørende Motiv til at anbefale det sidste.

I det store og hele vil det vel være praktisk talt umuligt at paalægge et Erhverv, der i Hovedsagen udøves af en talrig Stand af selvstændige Driftsherrer, generelle Klausuler med Hensyn til Gældsstiftelse. Et Paabud om kun at belaae saa og saa meget af Ejendom og Løsøre etc. vil i Opgangstider uvægerlig blive omgaaet, det vil gøre det vanskeligt for unge Landmænd med ringe Kapital at etablere sig og i det hele taget sikkert have mange uheldige Konsekvenser; desuden vil det være praktisk ugørligt at administrere et saadant Paabud paa rimelig Maade.

Paa samme Maade vilde det virke, om man paabød, at al Kreditydelse til Landbruget (muligvis

al Kredit ud over 1ste Prioritet) skulde formidles gennem et hel- eller halvoftentligt Institut, med det Formaål derigennem at lægge en Dæmper paa Gældsstiftelsen i Landbruget. Sagen er nemlig den, at slige Foranstaltninger ikke tager om Ondets Rod. Den inderste Aarsag til stor Gældsstiftelse i et Erhverv er naturligvis, at det — særlig i Opgangstider — frembyder visse Profitmuligheder, som i større Udstrækning enten umiddelbart kapitaliseres (»fiktiv Kapital«) eller søges udnyttet ved Tilstrømning af reel, ledig Kapital. Vil man angribe Gældsødet ved Roden, maa man altsaa sætte ind overfor Muligheden af at kapitalisere Pro-fiten til Fordel for Private og overfor Tilstrømningen (eventuelt Opkomsten) af ledige Kapitaler til Udnyttelse af Profitmulighederne. For at komme dybere i Sagen skal i det følgende nærmere omtales de vigtigste Aarsager til den store Gældsstiftelse og i Forbindelse dermed anføres nogle Bemærkninger om, hvad der maatte kunne gøres for at eliminere disse Aarsager i Fremtiden.

a. Arvedelingen.

En ikke uvigtig Anledning til Gældsforøgelse i Landejendommene er Arvedelingen. Ifølge Arvestatistiken var i 1928—29 3246 Arveladere angivet som Landbrugere; Tallet var dog formentlig i Realiteten noget større, da talrige Arveladere var anført som »uoplyste«. Paa Grund af det aftagende Børneantal pr. Familie er dette Forhold vel ikke saa slemt som før, men nogen Betydning har det dog uden Tvivl. Det prekære er naturligvis ikke, at Formuen deles mellem Børnene, men dette, at Arvelodder, der tilfalder de Børn der ikke overtager Landbrugsbedriften, faar Karakter af en obligatorisk Forpligtelse; dette vil vel i opgaende Tider være til Fordel for den forpligtede Arving, men i nedadgaende Tider kan det blive hans Ruin.

Da det ikke har nogen nationaløkonomisk Værdi at opretholde dette Forhold uændret, kunde man tænke sig følgende Fremgangsmaade m. H. t. Arvedeling i Landbrugsbedrifter: Hvor der skal foretages Arvedeling i Landbrugsbedrifter, hvorefter en eller flere Arvinger faar den hele eller delvise Arvepart udloddet i Form af eller ved Hjælp af en obligatorisk Forpligtelse for den Arving, der overtager Landbrugsbedriften, skal Renten heraf være variabel efter et Prisindeks, som fastsættes af Myndighederne efter visse Regler. Skifteretten kunde overvaage, at dette Forhold etableres efter Bestemmelsens rette Mening (for at hindre Omgaaelse). Saaledes som Tanken her er udformet, vil Omgaaelse maaske være let. Men Jurister, der er specielt kyndige paa disse Omraader, vilde sikkert kunne formulere Reglerne paa fyldestgørende Maade.

b. Prioritering ved Ejendomssalg.

Gennem Statistiken over Gældsbehæftelsen i solgte Landbrugsejendomme har man Oplysning om, hvilken overordentlig Gældsforøgelse der er fremkommet ved Ejendommenes Salg. I Statistisk Aarbog vil man kunne finde detaillerede Oplysninger herom. Her skal blot anføres nogle Tal fra enkelte Aar:

I 1923 solgtes 5069 Landejendomme for en samlet Købesum (inkl. Besætning og Inventar) af 73 Millioner; ved Salget var den samlede Behæftelse 78 Mill. Kr., efter Salget 100 Mill. Kr. For 1926 har vi følgende Tal: 4061 solgte Ejendomme, Købesum 121 Millioner, Behæftelse ved Salget 63 Mill. Kr., efter Salget 80 Millioner. For 1929: 4305 Ejendomme, Købesum 137 Millioner, Behæftelse ved Salget 73 Millioner, efter Salget 89 Mill. Kr. Gælden er altsaa i disse tre Aar blevet forøget med henholdsvis 22,17 og 26 Mill. Kr., altsaa kun en mindre Del af den totale Gældsforøgelse, men dog betydelige Beløb, og Beløb hvortil der ofte ikke svarer nogen egentlig Modydelse.

Muligheden for en forhøjet Prioritering gør det selvfølgelig lettere for Folk uden nogen større Kapital at faa Ejendom, hvilket kan have sine Fordele; men Højprioriteringen maa jo normalt antages at presse Ejendommenes Pris uforholdsmæssigt i Vejret, og den bliver derved et Middel til at lokke Folk til at paatage sig overdrevne Forpligtelser, som de i Tilfælde af Konjunkturuomslag uvægerlig maa knække Halsen paa. Af Hensyn hertil vilde det naturligvis være formaalstjenligt at bekæmpe Gældsstiftelse ved Ejendomssalg, hvis dette er muligt. Men det er ikke let at se, hvordan man ved direkte Paabud eller lignende kan regulere dette Forhold paa en fornuftig Maade.

Det bedste Middel til at imødegået denne Gældsstiftelse vilde utvivlsomt være en rationel Jordbeskatning, hvorved de Konjunkturgevinster, der kapitaliseres ved Ejendommens Salg, inddrages til Fordel for Samfundet som Helhed og unddrages den private Ejer. Derigennem vilde man nemlig ramme Ondet i dets Rod, den egentlige Profitdannelse.

c. Gældsstiftelse ved Omprioritering.

Det samme Middel vilde være nyttigt til Modvirkning af saadan Omprioritering (altsaa Opprioritering) udenfor Ejerskifte til ikke produktivt Brug, som uden Tvivl har fundet Sted, og som maa antages at have givet et ikke ringe Bidrag til Forøgelse af Landbrugets Gældsbyrde. En stor Del af denne Opprioritering er uden Tvivl et Resultat af, at Ejeren har ønsket at mobilisere en ved gode Konjunkturer fremkaldt Værdistigning for Ejendommen. Hvor meget dette andrager foreligger der næppe fyldestgørende Oplysninger om; men da Opprioritering i høj Grad har fundet Sted i Tider, hvor der ikke fandt nogen videre Forbedring af Produktionsapparatet Sted (f. Ex. i de sidste Krigsaar), er det givet, at der dermed er fremkommet et stort Bidrag til den nuværende Gældsbyrde — et Bidrag som jo ikke har nogen nationaløkonomisk Værdi.

Her skal ikke gaas nærmere ind paa Spørgsmaalet om Ejendomsbeskatning, men blot anføres, at en Jordbeskatning, der tilsigter at beslaglægge hele Jordrenten, maa være den principielt rigtige. Men da Jordrenten og Kapitaliseringen af denne i hvert Fald i nogen Grad varierer efter Konjunkturerne, burde Jordbeskatningen gøres tilpas smidig, saaledes at det blev muligt at faa fat paa den væsentligste Del af Jordrentens Stigning i opgaende Tider og derved i Tide hindre dens Kapitalisering og dermed Gældsstiftelse paa denne Basis. Er en Konjunkturgevinst udsat for omgaaende Beskatning, vil det jo ikke være muligt at foruddiskontere den og mobilisere den i Form af varig Behæftelse paa Ejendommen. Til Gengæld vilde et Fald i Jordskatten i nedadgaende Tider medføre en tilsvarende Lettelse i de Ejendommen paahvilende Forpligtelser.

For at dette kunde ske, burde Jordskatten — eller i hvert Fald en Del deraf — gøres variabel, ikke blot i Kraft af de periodiske Jordvurderinger, men ogsaa ved Hjælp af et Prisindekstal, der afspejler det paagældende Erhvervs skiftende Konjunkturer og dermed den skiftende Jordrente.

For at gøre denne Form for »Anti-Prioriterings«-Politik saa effektiv som mulig i de tilspidsede Tilfælde, hvor Værdistigning i Ejendomme trækkes ud i Form af Gældsstiftelse ved Ejerskifte, kunde man maaske lægge Salgssummen sammenlignet med sidste Ejendomsskyldvurdering til Grund for Beskatning, saaledes at hele den mellem disse to Summer konstaterede Difference betragtedes som en Stigning i Jordværdien, og at denne derefter beskattedes efter den saaledes udfundne Værdi (naturligvis bortset fra paaviselige Forbedringer). Saadant skulde vel være overflødigt i Tilfælde af en rationel og effektiv Jordbeskatning, men vilde maaske — da intet menneskeligt er fuldkomment — kunne gøre sin Gavn til Modvirkning af denne særlig uheldige Form for Gældsstiftelse.

d. Gældsstiftelse til Produktionsapparatets Udvidelse.

Der kan ikke være Tvivl om, at en betydelig Del af den øgede Gældsbyrde, Landbruget har paataget sig, for saa vidt har haft en real Karakter, saaledes forstaaet at der er Tale om virkelig laante Beløb (real Kapital), og at disse er anvendt til produktive Formaale. Dette gælder baade Prioritetsgæld og løs Gæld (Kontraktdyr, Maskiner paa Afbetaling, Foderstoffer og Gødning paa Kredit osv.).

Alligevel har det vist sig, at en saadan udstrakt Kreditydelse til de nævnte produktive Formaale har været og for Fremtiden vel ogsaa vil være en meget farlig og betænkelig Sag.

Den økonomiske Verdenskatastrofe, hvoraf det danske Landbrugs finansielle Misere er et Led, er ikke mindst et Resultat af en altfor ulige Fordeling af Indtægterne, hvoraf følger en voldsom Kapitaldannelse; og denne store nydannede Kapital (sædvanlig i Forbindelse med en Kreditanspændelse) søger Anbringelse i produktive Anlæg, hvorsomhelst der synes Muligheder for Udbytte. Men netop paa Grund af den ulige Indtægtsfordeling har de Befolkningskredse, der skulde efterspørge Produkterne fra de øgede Anlæg, ikke faaet en tilpas stor Indtægtsforøgelse til at kunne købe disse Produkter. Derfor maa der nødvendigvis før eller senere opstaa en

almindelig Afsætningskrise; og en Krise af denne Karakter lider vi jo netop under. Denne Karakteristik passer i høj Grad paa Forholdene det danske Landbrug vedrørende. Umaadelig store ledige Kapitaler er søgt hen til dette Erhverv, Produktionen er blevet forøget over al Maade; rnen Afsætningsforholdene er ogsaa derefter.

Skal man paa rimelig Maade regulere Produktionen i Landbruget med Henblik paa Afsætningsmulighederne, da bør man i opgaende Tider lægge en Dæmper paa Kapitaltilførselen — ogsaa den der har reelle produktive Formaal — til Landbruget. En kartelagtig Nedpresning af Produktionen har umaadelig mange uheldige Sidevirkninger; og da en saadan Kartellering ikke tager Sigte paa den inderste Aarsag til indtrædende »Overproduktion« vil den sikkert kun føre til halve Resultater.

I Virkeligheden burde man af Hensyn til Stabiliteten i Samfundet søge at hidføre en ligeligere Fordeling af Indtægterne i hele Samfundet, saaledes at Nydannelsen af ledige Kapitaler blev reguleret; til Gengæld vilde Efterspørgselen af Konsumvarer da blive saa meget større, saaledes at Udnyttelsen af bestaaende Produktionsanlæg sikredes og en langsom Udvidelse deraf blev rimelig begrundet i en købedygtig Efterspørgsel.

Havde man i Tide sat ind paa dette Punkt ogsaa her i Danmark, saa havde man altsaa hindret den store Strøm af ledig Kapital til Landbruget og dermed til den altfor store Udvidelse af Produktionsapparatet ved Hjælp af Gældsstiftelse.

Man vil maaske sige: Udlandets Indtægtsfordeling og Kapitalophobning har vi dog ingen Indflydelse paa; hvad vi end vilde gøre for at hindre Kapitalophobning her i Landet, saa kunde vi dog ikke hindre fremmede Kapitaler i at strømme til det danske Landbrug.

Hertil er for det første at sige, at Udlandets Appetit i saa Henseende aabenbart ikke har været saa stor. Ifølge Opgørelserne over Danmarks Kapitalbalance overfor Udlandet jfr. nedenfor, er Landets Nettogæld til andre Lande i Dag ikke væsentligt større end den var før Krigen; hele den vældige Kapital, der ifølge før nævnte Gældsopgørelse er strømmet til Landbruget (og iøvrigt ogsaa andre Erhverv) i denne lange Periode er med andre Ord præsteret ud af den danske Kapitalophobning. Det kan derfor virkelig betyde noget at søge denne reguleret.

Men med Hensyn til Kapitaltilstrømning fra Udlandet burde man — af Hensyn til i Fremtiden at modvirke Gentagelser af overdrevne Produktionsudvidelser uden indre Føling med en købedygtig Efterspørgsel — ved passende Foranstaltninger søge at lægge en Dæmper paa Anglen efter udenlandsk Kapital. Saaledes ved:

1) at bestemme, at alle Ihændeleverpapirer udstedt af et dansk Kreditinstitut kun maa lyde paa og betales med danske Kroner, og

2) at begrænse Hypotekbankens Virksomhed udadtil, i det hele taget gøre det svært at laane i Udlandet.

Iøvrigt er der — som før sagt — næppe større Mulighed for paa rationel Maade at indføre Bestemmelser til direkte Begrænsning af Gældsstiftelse i Ejendommene i Fremtiden. Ved Forbud mod Laan over en vis Grænse etablerer man sikkert en Tilstand, som i mange vigtige Henseender vilde være yderst uheldig og utaalelig, uden at man rører ved den inderste Aarsag til Gældsstiftelsen. I hvert Fald vilde det sikkert blive omgaaet paa alle mulige Maader.

En generel Klausul med Hensyn til Ejendommenes Prioritering vilde dog have sin Betydning, nemlig den at Kreditforeninger og andre Instituter, der yder Laan mod 1ste Prioritet, ved Vurdering til Laaneefterretning skal holde sig til Ejendomsskyldvurderingen (som Maksimum) og kun have Lov til at yde i Laan mod 1ste Prioritet en nærmere bestemt Procent af denne Vurdering. (Hvorledes denne Procent skal sættes afhænger af, hvorledes Jordbeskatningen bliver; i Tilfælde af, at Jordrenten helt beslaglægges gennem Skat, vil den »nøgne Jordværdi« jo dermed være prioriteret med 100 pCt.).

En saadan Klausul hindrer vel ikke Overprioritering, idet en umaadelig Gældsstiftelse jo kan foregaa mod sekundære Prioriteter; men den vil have Betydning for den stabile Værdi af 1ste Prioritets-Obligationer og dermed for Grundstammen i Realkreditten.

Til Belysning af Spørgsmaalet om, hvor stor en Del af Prioritetsgælden der skyldes til Udlandet, skal her anføres Tallene fra statistisk Departements Opgørelse over Danmarks Kapitalbalance overfor Udlandet i 1912 (før Krigen), i 1929 (før Krisen og før Kronen »gik fra Guldet«) og i 1933 (Tallene angiver Mill. Kr.):

<i>Tilgodehavender:</i>	1912	1929	1933
Fremmede Værdipapirer o.l. i dansk Eje	70	225	275
Forretningsmæssige Tilgodehavende	64	546	421
Tilsammen	134	771	696
<i>Gæld:</i>			
Danske Statsobligationer o.l. i Udlandet	941	625	778
Kommunegælden til Udlandet		319	430
Hypotekbankens og Statsboligfondens til Gæld til Udlandet		93	144
Andre danske Værdipapirer i Udlandet		300	320
Forretningsmæssig Gæld	70	393	371
Tilsammen	1011	1730	2043
<i>Nettogæld</i>	877	959	1347

Danske Kreditforeningsobligationer er indbefattet i Tallene for »Andre danske Værdipapirer i Udlandet«; Tallet er steget som Følge af Stigning i Kurserne paa de fremmede Møntsorter, Renterne af de paagældende Obligationer skal betales i; under Krisen er dog en hel Del af disse Papirer tilbagekøbt her til Landet. Det er kun en ret ringe Brøkdel af Kreditforeningernes samlede Gæld, der skyldes til Kreditorer i Udlandet, I det hele taget er Danmarks udenlandske Gæld forholdsvis moderat; men med den stærkt forringede Exportværdi er det dog temmelig haardt at skulle fremskaffe omkring 100 Mill. Kr. aarlig i fremmed Valuta til Forrentning og Amortisation eller Tilbagebetaling af denne Gæld.

Om Adgang til Jord for Folk med ringe Kapital.

I det foregaaende har der et Par Gange været rørt ved dette Spørgsmaal, som er af meget stor nationaløkonomisk Betydning og som derfor stadig maa have for Øje, naar man behandler Problemer i Forbindelse med Landbrugets Finansiering.

Den relativt lette Adgang til Kredit her i Landet har indtil Krisen kom gjort det forholdsvis let for dygtige og driftige Landmænd at faa selvstændig Bedrift, saavel paa privat Grundlag (Køb eller Forpagtning) som paa Grundlag af Lovgivningen om Oprettelse af Statshusmandsbrug. Som Følge af den med dette System forbundne store Risiko for Brugeren kom Lovgivningsmagten ind paa det Princip, at Statshusmandsbrug skulde kunne overgives Brugeren paa saakaldte »Jordrehte-Vilkaar«, d. v. s. at der ikke skulde svares nogen Købesum for Jorden, men en aarlig Afgift (»Jordrehte«) i Forhold til den ansatte Værdi; denne Værdi skulde fastsættes hver 5. Aar ved de almindelige Ejendomsvurderinger. Derimod skulde Bygningerne erhverves paa sædvanlig Maade, altsaa dels ved Hjælp af Husmandens egne Midler, dels ved Hjælp af Statslaanet. Naar Jordværdien falder i økonomiske Depressionstider, vil Husmandens Jordafgift altsaa ogsaa gaa ned, men naturligvis langt fra i et saadant Tempo som Konjunkturerne er gaaet ned i de sidste Aar. Hvor Jordrente-Systemet kombineres med Rentebetaling efter Konjunkturerne, vil Statshusmandens meget store Risiko imidlertid kunne afbødes i betydeligt Omfang, selv om Nedslaget i disse Konjunkturer er meget brat og stort. Her har man forsaavidt en Metode til at skaffe Folk med ringe Kapital ret let Adgang til Jord med en Begrænsning af den store Risiko, som de Verdenskonjunkturer, dansk Landbrug er afhængig af, udsætter den »lille« Mand med stor Gæld for. Det er jo her hele Samfundet, der gennem Staten paatager sig Risikoen, men paa den anden Side ogsaa forlanger Inddækning derfor under gode Konjunkturer.

Dog giver end ikke et saadant System nogen Garanti for, at Brugeren under alle Omstændigheder kan sidde lunt ved sin Bedrift. Som før nævnt kunde meget tyde paa, at den nuværende store Verdenskrise for Landbruget betegner en Overgang til ny Driftsformer, i hvert Fald for Kvægbrugets Vedkommende, noget i Retning af, hvad der hidtil er foregaaet paa det industrielle Omraade. Saa-danne radikale Ændringer kan ikke afbødes af nogetsomhelst System, der tager Sigte paa at: skaffe Folk med ringe Kapital Jord under ringe Risiko. De bør

forøvrigt heller ikke afbødes, selv om det maaske var muligt at gøre det.

Den hidtidige Lovgivning vedrørende Landbrugsgælden, altsaa om Akkord, Moratorium, Henstand osv., angribes ofte ud fra den Betragtning, at man derved kunstigt holder Landejendomspriserne oppe, og paa denne Maade hindrer nye Folk i at faa selvstændig Bedrift paa saadanne Vilkaar, at de fremtidig kan svare til Forpligtelserne. Faktisk er Landejendomspriserne ikke sunket saa meget under Krisen som man skulde vente, i Betragtning af den overordentlig forringede Rentabilitet i Erhvervet. Det er jo ogsaa givet, at hvis man havde ladet Tvangsauktionerne »rulle over Landet«, saa havde dette medført en voldsom Nedgang i Ejendomspriserne.

Der er imidlertid ikke Tvivl om, at de Ulykker og den Panik, der derved var foraarsaget for det danske Samfund som Helhed, vilde være mangefold større end de Fordele, der vilde være ved, at nogle Mennesker med en Del sammensparede Penge kunde købe sig Landejendom for en Slik. Ulykken vilde ikke alene ramme de Landmænd, der i massevis maatte gaa fra Gaard og Hus, men ogsaa Haandværkere og Handlende, der til sidste Hvid vilde miste deres Tilgodehavender, samt endelig mange betydningsfulde Institutioner, der i stor Udstrækning er baseret paa Pant i Landejendomme. En Massefallit af overordentlig Omfang vilde blive Følgen. Naar man gennemtænker dette, vil man — dersom man ikke ligefrem af en eller anden Grund ønsker Masseulykker eller Panik — komme til den Slutning, at Gældslov-givningen har været nyttig og formaalstjenlig, selv om man ikke kan være blind for, at den har gjort det vanskeliggere end før at faa Jord.

Man maa ogsaa huske paa, at hvis det er rigtigt, at Landbrugserhvervet er i Støbeskeen, saa er det maaske ikke saa stor en Ulykke, om det er noget vanskeligt at faa egen Bedrift før det klarere ses, hvor Udviklingen i saa Henseende bærer hen.

(Efter Kultur og Videnskab.)